

Škof Rožman v slovenskih medijih v 80. in 90. letih 20. stoletja

Škof dr. Gregorij Rožman je bil leta 1946 obsojen. O njegovi krivdi ni smel nihče dvomiti. Kljub temu je in v javnosti še vedno zbuja veliko pozornost, še posebno po letu 1990, ko je z večjo demokratizacijo slovenske družbe prišlo do poskusa njegove rehabilitacije. Da se je z osamosvojitvijo Slovenije ponovno pojavil poskus prevrednotenja naše polpretekle zgodovine, zelo nazorno prikazuje dve, časovno odmaknjeni izdaji Leksikona Cankarjeve Založbe. Tako je bilo pod geslom Rožman, Gregorij leta 1988 v Leksikonu CZ moč prebrati: "Rožman, Gregorij, *1883, †1959, ljubljanski škof (1930–1945); bil je močno angažiran pri Orlu (1919–1930), kot škof podpiral klerofašistične struje (npr. SLS), organiziral Katoliško akcijo za boj proti naprednim silam; med NOB eden glavnih organizatorjev kontrarevolucije, okupatorjev kolaborant; 1945 emigriral v ZDA, v odsotnosti obsojen na 18 let zapora."¹ Deset let kasneje, 1998, je zapis popolnoma drugačen: "Rožman, Gregorij, *1883, †1959, ljubljanski škof (od 1930); izrazit pastoralist, položil temelje duhovni prenovi ljubljanske škofije (sinoda 1940), v Ljubljani organiziral II. evharistični kongres za Jugoslavijo (1935) in IV. mednarodni kongres Kristusa Kralja (1939); odločno odklanjal komunizem, se zavzel za Katoliško akcijo po načelu Svetega sedeža in bil močno angažiran pri Orlu. Neodločnost in negotovost med vojno, v kateri je podpiral domobranske formacije, sta bili vzrok vrsti premalo premišljenih in spornih odločitev. Leta 1945 se je umaknil na Koroško, od tam pa v ZDA; v odsotnosti bil obsojen na 18 let zapora."²

Da je vprašanje krivde ali nedolžnosti škofa Rožmana še vedno močno prisotno v slovenski javnosti, se kaže tudi v odzivu tako novinarjev kot bralcev v slovenskih medijih. Če je bilo v osemdesetih možno opaziti samo nekaj prispevkov (vsega skupaj 18, od tega je enajst člankov, dve pismi bralcev in pet daljših prispevkov v reviji Borec in "Nova revija") je v devetdesetih dosegel "škof Rožman" pravi bum, ne samo s strani novinarjev temveč tudi samih bralcev, kar kaže na to, da je problem škofa Rožmana in njegovega vrednotenja prestopil okvir zgolj zgodovinske stroke. Toda preden se lotimo obširnejše analize zgoraj navedenega naslova, se najprej, za lažje razumevanje problematike, vrnimo v našo polpreteklo zgodovino in njene posamezne dogodke, pomembne za obravnavano temo.

Konec 2. svetovne vojne Sloveniji ni prinesel tako zaželene svobode. Prva povojna ustava ji je sicer zagotavljala status federalne republike, vendar je njena avtonomija nihala ves čas obstoja nove države. Jugoslovanski sistem je deloval centralistično, že ob koncu vojne se je morala Slovenija odpovedati nekaterim atributom državnosti: sprva lastni vojski, nato pa je postopno sledila še centralizacija na političnem, državnem in kulturnem področju. 11. novembra 1945 so po celi Jugoslaviji izvedli volitve v ustavodajno skupščino. Rezultat je bil daleč v prid OF, kar je bilo glede na tedanje splošne razmere, kljub temu da je na volitvah prihajalo do zlorab (premeščanje kroglic), da je bilo okrog 200.00 volivcem zaradi domnevnega sodelovanja z okupatorjem oz. v protikomunistič-

nih enotah odvzeta volilna pravica ter da je precej ljudi zaradi strahu pred novim režimom pobegnilo, dokaj realen rezultat, ki pa se je kazal z "dvojnimi obrazom":³ prijateljsko in miroljubno za tiste, ki so podpirali oblast, ter z obrazom "državljske vojne za tiste, ki jih je oblast imela za sovražnika".⁴ Kdo je njen sovražnik, pa je določala oblast sama.

Po volitvah je celotno oblast prevzela Komunistična partija (KP),⁵ ki je neusmiljeno obračunala z vsako opozicijo. Kocbek je tako v svojem govoru v CK KP Slovenije, 4. oktobra 1946, dejal: "Komunistična stranka ima v rokah vso državno oblast, zakonodajno in izvršilno, ima odločujoč vpliv na sodišča, vojsko, v njenih rokah je tajna politična policija, ona vodi uradno politično organizacijo, postavlja sekretarje vseh OF odborov, ki dejansko odločajo v vseh krajih, okrajih in okrožjih. Partija ima v rokah vse množične organizacije, tako OF, AFŽ in ZMS. V rokah ima ves tisk, kar ga je. Uravnava sindikate, fizkulturo. S posebno vnemo se posveča šolstvu in vzgoji. Partijci obvladujejo vse ključne gospodarske postojanke, ki so prešle v državno last. Izven partije ne obstoja niti ena samostojna in od nje neodvisna organizacija. Oblast partije je torej totalna."⁶

Po utrditvi oblasti je začela KP intenzivno obračunavati z vsemi nasprotniki. Takoj po koncu vojne je bilo maja 1945 vrnjenih in brez sodnega procesa umorjenih med 10.000 in 12.000 domobrancev,⁷ izvedeni so bili številni sodni procesi, katerih podlaga je bila največkrat politična in ne strokovna, precejšen del procesov je potekal po hitrem postopku pred izrednimi sodišči.⁸ Na teh procesih je bilo v celotnem totalitarnem obdobju obravnavanih do 25.000 ljudi.⁹ Pred t. i. sodiščem narodne oblasti so sodili tistim, ki so bili obtoženi sodelovanja z okupatorjem, niso pa bili označeni za narodne izdajalce. Ta sodišča, ki so služila predvsem "moralnemu čiščenju" slovenskega naroda ter prilaščanju pre-

moženja z zaplembami, so bila kmalu ukinjena. Avgusta 1947 je bilo na Nagodetovem procesu obsojenih 15 ljudi zaradi poskusa ustanovitve legalne opozicije, kar je bilo sicer po ustavi dovoljeno.¹⁰ Zelo odmevni so bili tudi dachauski procesi.¹¹

V želji, da bi obračunali še z edino preostalo opozicijo, so pred sodišča postavili številne duhovnike. Glavni zunanji obračun s Cerkvijo pa je potekal sočasno ob sojenju najvišji cerkveni avtoriteti, poglavarju katoliške Cerkve na Slovenskem, škofu dr. Gregoriju Rožmanu.

Kdo je bil škof Rožman?

Gregorij Rožman se je rodil 9. marca v Dolinčicah na Koroškem kot šesti, najmlajši otrok Franca Rožmana in Terezije roj. Glink. Osnovno šolo je obiskoval v Šmihelu pri Pliberku, nato gimnazijo v Celovcu. Po maturi je vstopil v bogoslovje in bil leta 1907 posvečen v duhovnika. Po kratkem kaplanovanju v Borovljah je nadaljeval študij teologije na Dunaju, kjer je 1912 doktoriral.

Od 1912 do 1914 je bil Rožman prefekt v malem semenišču v Celovcu. S tega mesta je bil poklican v Ljubljano na Teološko fakulteto za docenta cerkvenega prava. Vse do leta 1919 je ostal tudi spiritual v celovškem bogoslovju, od tam pa je moral zaradi nemškega nacionalizma po koroškem plebiscitu bežati v Ljubljano. Zavedajoč se, kakšno škodo je le-ta delal na Koroškem, je bil oster "nasprotnik nemškega nacionalizma in italijanskega fašizma."¹²

Leta 1929 ga je ljubljanski škof A. B. Jeglič posvetil v škofa, leto kasneje, po smrti Jegliča, pa je prevzel vodstvo ljubljanske škofije. Za škofovsko geslo si je izbral: "Crucis pondus et praeium!" (Križa teža in plačilo).

Škof Rožman je videl glavno rešitev problema takratne slovenske družbe v globoko vernem katoliškem laiku, ki bi se aktivno udeleževal strankarskega in političnega življenja ter bi branil verske in moralne norme ter Cer-

Škof Gregorij Rožman (1883–1959)

kev. V ta namen se je močno angažiral v prenovi Katoliške akcije v Sloveniji, okrepil evharistično čaščenje¹³ in marijansko pobožnost, podpiral je številne mladinske organizacije (telovadno društvo Orel, Stražarje).

Med drugo svetovno vojno in v času revolucije na Slovenskem si je škof Rožman ves čas prizadeval, da bi "ublažil" fašistično in nacistično nasilje, ki ga bo z vojaškim porazom okupatorjev konec".¹⁴ Prepričan je bil, da bo nemški poraz odločen drugje in ne v Sloveniji, zato je bil mnenja, da nasilje ni prava pot, saj bi samo izzvalo nepotrebne žrtve. Rožman je postavil interese slovenskega naroda in njegovo preživetje na prvo mesto, to pa "nujno zahteva šfunkcionalnoČ kolaboracijo, ki omili represijo, pripomore k sprejemljivemu načinu življenja, prepreči radikalni propad ekonomije, pomanjkanje hrane, preveliko ceno okupacije".¹⁵ Pod tem vidikom se je ves čas okupacije

tudi odločal za sodelovanje z okupatorjem ter je na prošnjo vseh slovenskih demokratičnih političnih strank s svojo avtoriteto interveniral tako pri italijanskih kakor nemških oblastnikih za zaprte in internirane, vlagal proteste proti pobijanju talcev, požiganju vasi, proti smrtnim obsodbam ...

Navkljub vsemu temu pa je bil škof Rožman prepričan, da glavna nevarnost ne preti slovenskemu narodu s strani okupatorjev, temveč s strani KP, kjer so bili glavni nosilci komunistične ideologije in izvrševalci revolucionarnih zločinov rojaki in ne tujci. Zato je bila njegova prioriteta naloga obsojanje umorov, ki so jih izvajali komunisti po Sloveniji, opozarjanje o resničnih namenih OF (izvedba revolucije) ter na strašne posledice brezbožnega komunizma za slovenski narod.

Po vojni se je Rožman umaknil v Avstrijo, od tam pa v ZDA. Naselil se je v slovenski

župniji sv. Lovrenca v Clevelandu, kjer je 16. novembra 1959 tudi umrl.

Škofu Rožmanu so sodili v času njegove odsotnosti. Sojenje Rožmanu so komunisti izrabili predvsem za gonjo proti celotni slovenski Cerkvi, ki je postala "za utrjevanje komunističnega režima najhujši nasprotnik in tekmeč".¹⁶ Sodni proces je trajal od 21. do 30. avgusta 1946. Kljub temu da so bili vsi sodniki po izobrazbi pravniki, se nehote pojavlja vprašanje o njihovi neodvisnosti in primernosti, še posebno če vemo, da je v Beogradu od 7. do 26. avgusta 1945 potekalo zasedanječasne ljudske skupščine, na kateri se je v razpravi določilo, da se "o kvalifikacijah za sodnika zahteva politična primernost, pod katero se razume vdanost tekoči politiki vladajoče stranke. Sodniki so lahko tudi pravniki, vendar samo pod pogojem, da so "brezmejno vdani". Zato je treba v primeru, če je treba izbrati med neukimi, a vdanimi laiki in učenimi pravniki, ki niso vdani, dati absolutno prednost laikom".¹⁷

Obtožnica škofa Rožmana je bila sestavljena iz dveh delov: prvi je vseboval pavšalne skupinske obtožbe, brez kakšnega povsem konkretnega, skupno zgrešenega kaznivega dejanja. Tako je bil v tem delu škof Rožman obtožen, da je skupaj z ostalimi izvršil "neštete vojne zločine nad slovenskim narodom: ubijanje in izročanje ranjencev okupatorju, umor in pokole, zapiranja, mučenja, odvajanja v koncentracijska taborišča in na prisilno delo v korist okupatorja ... požige, ropanja in uničevanja javne in privatne imovine, posilstva in druge vojne zločine ..."¹⁸ V drugem delu pa so bile navedena posamezna kazniva dejanja, ki naj bi jih Rožman storil. Tako so ga na procesu obtožili, da je 22. aprila 1941¹⁹ obiskal fašističnega visokega komisarja Graziolija ter mu zagotovil popolno sodelovanje z Italijo; da je Mussoliniju poslal spomenico, v kateri izraža veliko veselje nad okupacijo ter zagotavlja popolno vdanost Duceju. (že v času procesa je bilo jasno, da je bila spomenica

ponarejena,²⁰ kljub temu pa so jo še pred kratkim nekateri zgodovinarji uporabljali kot dokaz o sodelovanju Rožmana z okupacijskimi oblastmi²¹); da je prejel najvišje italijansko odlikovanje; da je v svojih govorih spodbujal Slovence k boju proti NOB, ki jo je prikazoval kot "borbo proti veri in Kristusu Kralju",²² da so pod njegovim vplivom začele nastajati najprej vaše straže, kasneje pa domobranci, da je 20. aprila 1944 in 30. januarja 1945 ob navzočnosti Rösenerja in Rupnika sodeloval na domobranski prisegi; da je širil lažno propagando med ljudmi, da Jugoslovanska armada izvaja umore civilnega prebivalstva in je s tem spodbudil k izselitvi velikega dela Slovencev v tujino. Škof Rožman je nato po vojni 30. septembra 1946 na osnovi obtožnice in pričevanj, ki jih je imel možnost poslušati po radiu (celoten proces je bilo namreč moč spremljati preko radia), napisal zagovor, v katerem je zanikal vse točke obtožnice ter kakršno koli sodelovanje z okupatorjem. Kljub temu da je zagovor pisal po spominu in se nekateri navedeni datumi ne ujemajo, pa s pomočjo "ohranjene dokumentacije, ki jo počasi odkrivamo v posameznih arhivih ... za večino dogodkov potrjuje njegov opis, kot ga je podal v zagovoru".²³

Da je šlo za popolnoma montiran politični proces, ni razvidno samo iz izrazite medijske podpore tožilcem, temveč tudi iz dejstva, da sodišče dokumentov, ki so govorili škofu v prid, dosledno ni upoštevalo oz. je upoštevalo samo dokumentacijo, ki je Rožmana bremenila. Tako npr. niso upoštevali dopisov župnikov, ki so prosili italijanske oblasti, naj pošljejo na njihove župnije stalne enote, ki bi varovale ljudi pred nasiljem komunistov.²⁴ Ravno tako so zavrnila številne priče, ki so želele pričati Rožmanu v korist. Med njimi je tudi mati Toneta Tomšiča, narodnega heroja, ki je želela poudariti, da se škof ni zavzemal le za svoje "privržence", temveč tudi za številne politične nasprotnike.

Po desetih dneh sojenja so škofa Rožmana, kljub temu da ni bilo nobenega konkretnega dokaza o njegovem domnevnem izdajstvu oz. kolaboraciji z italijanskimi oblastmi, obsodili na 18 let zaporu s prisilnim delom, na izgubo političnih in državljanskih pravic za dobo desetih let po izteku zaporne kazni ter zaplembo celotnega premoženja.

Škof Rožman v slovenskih medijih v 80. in 90.

Po končanem sodnem procesu je bila za uradno javnost zadeva "škof Rožman" zaključena in njegova krivda jasno dokazana. Kljub poskusom, da bi to predstavili kot nedvomno resničnost, so se v osemdesetih, še posebno pa v devetdesetih ponovno pojavile težnje po prevrednotenju med in povojnih dogodkov na Slovenskem, med njimi tudi vlogo in pomen škofa Rožmana v tem času, kar se kaže predvsem v številnih člankih v časopisju, po številnih odzivih bralcev v zanje namenjeni rubriki "pisma bralcev". Skupaj gre za skoraj 300 člankov.²⁵ Poleg tega je bila na televiziji 29. oktobra 1997 v sklopu oddaj "Dosje" predvajana skoraj enourna dokumentarna oddaja z naslovom "Škof Rožman ... zločinec ali žrtev", ki jo je pripravil novinar Jože Možina.

V tem času so nastale tudi tri obširnejše publikacije, ko so skušale podrobneje osvetliti to problematiko. Tako sta zgodovinarja Tamara Pečar Griesser in France Martin Dolinar izdala knjigo z naslovom "Rožmanov proces", s katero sta želela dobiti "neoporečno, po vseh strokovnih kriterijih izvedeno zgodovinsko analizo sodnega procesa".²⁶ Kot odgovor na njuno delo je dve leti kasneje Ivan Jan objavil knjigo z naslovom "Škof Rožman in kontinuiteta", v kateri je skušal ponovno dokazati škofovo brezpogojno krivdo. Knjiga, napisana v izrazitem jeziku povojnega zgodovinopisja, z veliko mero avtorjeve osebne prizadetosti, ki se velikokrat kaže tudi v uporabi neprimernih, žaljivih izrazov

do škofa Rožmana in vseh njegovih zagovornikov, številne njegove trditve, ki jih dokazuje kot popolnoma resnične in se jih dajo ovreči,²⁷ vse to daje bralcu občutek, da gre za obupan poskus ohraniti podobo škofa Rožmana, kakršno je poskušala ustvariti povojna komunistična oblast.

Tretja knjiga, ki je dejansko zbornik, pa je nastala po simpoziju v Rimu leta 2000, na katerem so znani in priznani strokovnjaki s področja prava, zgodovine ipd. skušali predstaviti celostno podobo škofa Rožmana. V zborniku z naslovom "Rožmanov simpozij v Rimu" so tako svoja razmišljanja objavili med drugim tudi dr. Boris Mlakar, dr. Marko Kremžar, dr. Borut Košir, dr. Anton Jamnik in dr. Peter Urbanc.

Ko preletimo vse prispevke (pri tem se omejimo na prispevke v časopisju in na televiziji), odkrijemo, da gre pravzaprav za dve skupini, ki obravnavata škofa Rožmana. Gre za precej nasprotujoči si skupini, kjer prva skupina govori o popolni in brezkompromisni škofovi kolaboraciji in druga skupina, ki poskuša ravnanje škofa Rožmana osvetliti iz drugačnega zornega kota, kot ga je vsiljevala povojna oblast, ki ni dopuščala nobene drugačne zgodovinske podobe od tiste, ki jo je predpisovala sama. Prva skupina, številčno močnejša in večja, popolnoma sprejema stališče uradne povojne zgodovine in ne dopušča možnosti za prevrednotenje.²⁸ Med njimi tako najdemo Spomenko Hribar, Igorja Mekonja, Ivana Jana, Franca Miklavčiča ... Druga skupina, manjša, ki se je v resnici pojavila šele po demokratizaciji družbe, po odpravi 133. člena stare jugoslovanske ustave, ki je kaznoval t. i. verbalni delikt, pa s svojimi prispevki problematizira večjo strujo. Nedvoumni sklepi te skupine so, da je bila obsodba Rožmana nelegalna, da je šlo za zmontiran, političen proces, katerega glavni namen je bil obračunati s še edino preostalo opozicijo, Cerkvijo. V to skupino lahko uvrstimo Franca

Martina Dolinarja, Tamaro Pečar Griesser, dr. Marka Kremžarja, Boštjana Turka, Antona Drobniča ...

Pri pregledu publikacij, člankov ter pisem bralcev izstopa kot, da ima prva skupina primat pri člankih, ki so številčno in po obsegu veliko obsežnejši kakor prispevki druge skupine, medtem ko je slednja svoja mnenja, poglede, prepričanja objavljala predvsem v dveh knjigah (Rožmanov proces, Rožmanov simpozij v Rimu) ter v pismih bralcev.

Med obema skupinama je moč opaziti še eno vsebinsko razliko, in sicer v odnosu do povezave dveh pojmov "komunizem" in partizani" oz. NOB. Večina avtorjev iz prve skupine ju enači oz. obravnava kot sinonima. Naj navedem nekaj primerov:

Ivan Jan: "V poznejšem protipartizanskem boju je bila zelo pomembna Katoliška akcija in za njeno rast je škof Rožman skrbel vseskozi ... Škof Rožman je bil zelo zaskrbljen zaradi neuničljivosti partizanov ...".²⁹

Spomenka Hribar: "... To je metoda za menjave ene ravni z drugo: logika "majhnih" dobrodelnosti naj bi opravičila "veliko" početje proti komunizmu/partizanstvu ...".³⁰ "... Smisel, ki ga je dajal vojaškimi duhovnikom, je bil: bojevati se proti komunizmu/partizanstvu in navduševati za borbenost ... zato, da bi – po eni strani – vzvratno rehabilitirali protikomunističen boj, ki je bil protipartizanski boj".³¹

Janko Pleterski: "Gotovo je ravnal po svoji vesti in menil, da rešuje tisto, kar je najnujnejše, ljudi in duše pred zlodejem v osebi slovenskih partizanov".³²

V drugi skupini avtorji (pa tudi nekateri avtorji iz prve skupine) opozarjajo na to, da je potrebno ločiti med tema dvema pojmom, da se ne sme, da ni zgodovinsko opravičeno postavljati enačaja. Znotraj narodnoosvobodilnega boja je potekala revolucija, ki so jo izvajali komunisti oz. je postal NOB pretveza za izvedbo komunistične revolucije, s katero

so se komunisti skušali na nelegalen način dokopati do oblasti.

Ranka Ivelja: "Toda "pomaga" si sodišče z njimi tako, da stara in nova zgodovinska dejstva interpretira samo, v skladu s svojo percepcijo medvojnega znotraj narodnega konflikta, ki ga ne zanimajo razmerja med bojem za osvoboditev in revolucionarnim prevzemom oblasti, med komunizmom in osvobodilnim gibanjem ... Senat, skratka, ne ločuje med komunizmom ... in osvobodilnim gibanjem."³³

Anton Drobnič: "V kazenski sodbi iz leta 1946 si sodniki z razločevanjem med revolucionarnim nasiljem in osvobodilnim bojem niso delali nobenih preglavic. Jasno jim je bilo, da gre za isto stvar. Cilj je bil komunistična revolucija, osvobodilni boj pa sredstvo in krinka za revolucijo. Danes so stvari bolj občutljive, saj je že mnogim ljudem jasno, da je bila komunistična revolucija zločin nad narodom in nešteti posamezniki. Sedanje sodišče, ki obravnava zahtevo za obnovo postopka proti Rožmanu, je očitno iz takega občutka nelagodja popravilo nekdanjo sodbo in nekdanji očitek, da je škof Rožman nastopal proti komunizmu, tako, da je razlago dopolnilo z besedami "to je proti narodnoosvobodilnemu boju".³⁴

Skratka, ob prebiranju člankov lahko ugotovimo, da še danes obstajata dve, med seboj v zgodovinskem pogledu na dogajanje med in po vojni različni skupini, kjer je druga skupina mnenja, da se škof v nastali medvojni situaciji ni najbolje znašel, se pa je odzval pravilno na dane razmere, pri čemer je imel Rožman v mislih le preživetje vojne s čim manj izgubami za Slovence, da njegovo delovanje med vojno ni v ničemer sporno (razen njegove prisotnosti pri domobranski prisegi), ter prva skupina, torej tisti, ki v povojno interpretacijo zgodovinskega dogajanja na Slovenskem v času 2. svetovne vojne še vedno verjamejo. Vsaj večina člankov se drži te lo-

čitve,³⁵ čeprav je treba vedeti, da so razlike v razlaganju dejavnosti in vloge škofa Rožmana prisotne tudi med avtorji iste skupine, vendar so te razlike na "ravni malenkosti". Avtorji iste skupine imajo za osnovo enak pogled na našo polpreteklo zgodovino. Eni zagovarjajo nujno potrebo po osvobodilnem boju ter ne priznavajo ločnice med NOB in komunisti, drugi pa našo medvojno zgodovino vidijo kot državljansko vojno ter revolucijo, s katero so si komunisti nasilno prisvojili oblast.

Glede na vprašanje o škofovi kolaboraciji bralec člankov ne najde zadovoljivega odgovora. Avtorji ponujajo različne razlage, odgovore. Dejansko se ne morejo dogovoriti,³⁶ ali je Rožman res prestopil mejo dopustnega ali ne oz. kdaj naj bi naredil tisti "usodni prestop". Zelo pomembno je, kako gledajo na medvojno zgodovino ter okoliščine, v katerih je Rožman določeno stvar naredil. Tako eni navajajo za zadosten dokaz nedopustnega sodelovanja z okupatorjem že Rožmanovo vdanostno izjavo Mussoliniju, za katero se je izkazalo, da sploh ne obstaja, čeprav jo vsi avtorji iz prve skupine navajajo kot obstoječo in verodostojno. (Izjema Pleterski, ki priznava obe, ponarejeno in pristno, namenjeno Grazioliju). Drugi trdijo, da je do 12. septembra 1941 njegovo ravnanje razumljivo, logično, nesporno, da pa je s spomenico, ki jo je ta dan napisal,³⁷ le pretiraval in očitno prestopil mejo. Ozadje te spomenice bi bilo sploh dobro v bodoče razčistiti, saj ni(so) znan(i) njen(i) avtor(ji), polemike so o kraju njenega najdenja, poleg tega pa je tudi zanimivo, da se je našla ravno takrat, ko so se začeli pojavljati prvi poskusi demokratizacije slovenske družbe.³⁸ Tu so še tretji, ki trdijo, da se vprašanje škofove nedopustne kolaboracije začne z njegovo prisotnostjo pri dveh domobranskih prisegah (pri drugi se je udeležil le domobranske parade). Na strani avtorjev druge skupine se pojavi še četrta skupina, ki se sicer strinja, da je Rožmanova prisotnost na domo-

branski prisegi sicer sporna, da pa jo je treba razumeti v okviru takratnih razmer, ter da je škof čutil dolžnost, da podpre slovenske fante, ki so šli v boj proti komunizmu, ki ga je škof tako obsojal in videl v njem večje zlo. Vsak se mora odločiti sam.

Predvsem avtorji iz druge skupine zelo poudarjajo nekorektnost, zlorabo sojenja Rožmanu v politične namene, utrjevanju komunistov na oblasti. Opozarjajo, da se škofu ni sodilo po pravnih zakonih, da so se prikrivali dokazi, ki so govorili v korist škofu (kot najotipljivejši dokaz navajajo prepoved pričanja matere Toneta Tomšiča, ki je želela pričati v škofovo korist), da so se dokazi o škofovi krivdi ponarejali, da so nastopile nastavljene priče ter zaradi tega vidijo upravičenost obnovitve sodnega postopka. Prva skupina sicer priznava, da sojenje ni bilo v skladu s kazensko zakonodajo, da škof Rožman ni imel pravice do poštene obrambe, vendar temu ne daje nobene teže oz. skušajo to opravičiti s tem, da je bil škof Rožman dejansko kolaborant in bi bila njegova rehabilitacija "nacionalna sramota".

Svoje k problematizaciji obravnavanega primera doprinesejo različni pogledi na poskuse OF skozi obdobje celotne vojne, da bi na svojo stran pridobila delovanje škofa Rožmana. V primeru, da se je večina Slovencev res odločila za vstop ali vsaj podporo OF, kot trdijo nekateri še danes, se upravičeno lahko vprašamo, čemu so potem ves čas vojne trudili pridobiti na svojo stran Rožmana? Če je med ljudmi, kot trdijo, zaradi svojega delovanja izgubil vso veljavnost, potem njegove besede niso mogle imeti tiste nabojne moči, ki bi spodbudila tako velik del Slovencev, da so se organizirali v vaše straže in kasneje domobrance, kar mu očitajo avtorji prve skupine. V nasprotnem primeru, da so potrebovali Rožmanovo podporo (ki sedaj pomeni močno avtoriteto) ravno zato, da bi na svojo stran pridobili prebivalstvo, pa se je smiselno vprašati, ali je potem OF res pomenila pred-

stavniško telo večine Slovencev ali samo peščice komunistov ter njihovih simpatizerjev. Na to dilemo v člankih ne najdemo zadovoljivega odgovora.

Veliko prostora so v časopisju ter televiziji, čeprav tu manj, ker je slednjo zanimal bolj poskus obnove sodnega postopka, namenili posameznim dokazom, ki škofa obremenjujejo oz. zagovarjajo. Zanimivo, da se nihče ni vprašal, zakaj je bilo potrebno ponarediti posamezne dokaze oz. onemogočiti pošteno sojenje škofu Rožmanu, če je njegova krivda, po mnenju prve skupine, tako očitna.

Ob posameznih člankih so objavljene tudi slike škofa Rožmana. V večini primerov gre za fotografije, ki prikazujejo škofa bodisi v prisotnosti nemškega generala Rösenerja bodisi skupaj z domobranci pri njihovi prisegi (kot je moč ugotoviti iz člankov, pri maši, ki jo je v ta namen daroval Rožman) ali paradi. Gre za večinoma iste slike, ki se pojavljajo v različnih časopisih. Ravno tako je moč opaziti sliko Rožmana z domobranci pri člankih, ki nimajo z Rožmanom nobene neposredne zveze in se ga v člankih tudi ne omenja, kar očitno kaže na to, skušajo mediji z manipulacijo še danes v zavesti bralcev utrjevati zavest o Rožmanovi krivdi.

Skoraj vsi slovenski dnevni časopisi, pa tudi revije, ki se ukvarjajo z zgodovinsko tematiko, ter televizija so v zadnjih desetih letih objavili vsaj kakšen prispevek o obravnavani temi. Zanimivo je, da ni prisotno razločevanje o (ne)krivdi škofa Rožmana samo med posameznimi avtorji, temveč vsak časopis, revija podpira določen pogled na Rožmana. Lahko bi celo trdili, da časopisi tudi s članki na to temo podpirajo določen pogled na polpreteklo zgodovino. Tako bi lahko na osnovi prebranega razvrstili tudi medije v dve skupini (ki se idejno pokrivata s karakteristikami zgornjih dveh skupin). V prvo skupino bi tako nedvomno lahko prišteli v grobem revijo Mladina, Borec, časopise

Dnevnik, Panorama ter Večer, v drugo skupino pa revijo Zaveza, Novo revijo, Slovenca (dokler je izhajal) ter Demokracijo.

Problem se pojavi pri poskusu uvrstitve časopisa Delo v eno izmed teh dveh skupin. Gre namreč za to, da lahko v njem najdemo prispevke z avtorji obeh skupin. Ampak problem je samo navidezen in se v podrobnejši študiji razblini. Vsi prispevki avtorjev druge skupine, ki so bolj zgodovinsko obarvani in obravnavajo čas med in po 2. svetovni vojni ter zagovarjajo škofovo nedolžnost, so namreč nastali kot odgovor na daljše prispevke avtorjev iz prve skupine, objavljene v Delu, pa še v tem primeru kvantiteta člankov ni primerljiva. To prav tako kaže na to, da tudi Delo dejansko spada v prvo skupino, čeprav skuša na videz prikazati nevtralnost in strokovnost.

Zaradi tega vsega ostaja vprašanje vloge škofa med vojno, njegova obtožba in sodba še do danes sporna in nerazčiščena. Strah tistih, ki so vsa leta zagovarjali škofovo krivdo, pred obnovo sodnega procesa zbujajo pri tistem, ki spremlja dogajanje, nehote občutek, da se bojijo, da bi bila, kljub vsem njihovim poskusom prikazati drugače, dokazana škofova nedolžnost, pri čemer bi se zagotovo zamajala tudi tako negovana podoba o "neomadeževanem in nujno potrebnem NOB-ju".

1. Leksikon CZ, 1988, geslo: Rožman, str. 909.
2. Leksikon CZ, 1998, geslo: Rožman, str. 916.
3. V. SIMONITI, "Permanentna revolucija, totalitarizem, strah", v: "Temna stran meseca"; Ljubljana, 1998, str. 25.
4. Prav tam.
5. Komunistična partija, ki je sama sebe sicer postavljala zunaj okvirov strankarskega sistema, ni nikoli bila formalno pravno registrirana, kar pomeni, da je bila v tem pogledu nelegalna. (Prim.: Temna stran meseca, 1998, str. 26.)
6. B. REPE, "Naša doba", 1995, str. 297. (Komunistična partija se s trditvijo Kocbeka ni strinjala. Leta 1951 je objavo njegovih eksistencialističnih novel z motivi etičnega

- odločanja pod naslovom Strah in pogum izkoristila za obračun z njim, čemur je sledil tudi Kocbekov umik iz politike; kljub temu pa je bil Kocbek tudi po tem ves čas pod strogim nadzorom. Prim.: Veliki splošni leksikon, 1998, geslo Kocbek, Edvard.)
7. Številke se od avtorja do avtorja razlikujejo. V znanstvenem poročilu "Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955" je tako zapisano, "je bilo po različnih virih v celoti vrnjenih med 8.000 in 12.000, okrog 2.000 pa jih je bilo zajetih še na slovenskih tleh". Ključne značilnosti ..., Ljubljana 1995, str. 88.
 8. Prim.: Znanstveno poročilo "Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955", 1995.
 9. V. SIMONITI, "Permanentna revolucija, totalitarizem, strah", v: Temna stran meseca, Ljubljana, 1998, str. 31.
 10. Prim.: B. REPE, "Naša doba", Ljubljana, 1997, str. 295.
 11. Šlo je za devet montiranih političnih procesov, ki so potekali v Sloveniji od aprila 1948 do oktobra 1949 proti 34 nekdanjim internirancem iz koncentracijskih taborišč Dachau in Buchenwald zaradi njihovega domnevnega sodelovanja z okupatorji. Ozadje teh procesov ni bilo nikoli pojasnjeno. Šlo naj bi za politični obračun znotraj KPS in so bili tipičen primer stalinskih sodnih procesov: izmišljene obsodbe, sojenje pripadnikom iste stranke oz. ideološkim somišljenikom. Prim.: Znanstveno poročilo "Ključne značilnosti ...", 1995; D. NEČAK: "Dachauski procesi", 1990.
 12. T. GRIESSER PEČAR, F.M.DOLINAR, "Rožmanov proces", 1996, str. 199.
 13. Leta 1935 je organiziral II. evharistični kongres za Jugoslavijo, leta 1939 četrti mednarodni kongres Kristusa Kralja.
 14. M. KREMŽAR, "Osebnost škofa Rožmana", v: Rožmanov simpozij v Rimu, Celje 2001, str. 360.
 15. P. URBANC, "Rožmanov odnos do italijanskih oblasti", v: Simpozij v Rimu, Celje 2001, str. 265.
 16. L. BIZILJ, "Cerkev v policijskih arhivih", Samozaložba, 1991, str. 70.
 17. L. ŠTURM, "O kratenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v Sloveniji v obdobju 1945-1990", v: Temna stran meseca, Nova revija, Ljubljana, 1998, str. 79.
 18. Arhiv ministrstva za notranje zadeve (AMNZ), Proces Rožman 80/6, Obtožnica str. 3.
 19. Dejansko je bilo 20. aprila 1941.
 20. AMNZ, Proces Rožman, A341150, A339282.
 21. Prim.: B. REPE, "Mimo odprtih vrat: izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem", Borec, Ljubljana 1988.
 22. AMNZ, Proces Rožman 80/6, Obtožnica, str. 3.
 23. T. GRIESSER PEČAR, F. M. DOLINAR, "Rožmanov proces", Družina, Ljubljana, 1996, str. 205.
 24. Prim.: L. BIZILJ, "Cerkev v policijskih arhivih", 1991, str. 76.
 25. Celoten seznam objavljenih člankov in pisem bralcev v slovenskih revijah in časopisih lahko najdete v diplomskem delu: H.JAKLITSCH, "Škof Rožman v slovenskih medijih v 80. in 90.", Ljubljana, FF, Oddelek za zgodovino, 2002.
 26. A. PUHAR, "Razgled po dobi, ki je rek in dubio ...", v: Delo, 12. 2. 1997, str. 9.
 27. Med njimi tudi uporabo lažne spomenice kot jasen dokaz škofove kolaboracije.
 28. Med posameznimi avtorji je sicer res možno najdi posamezne točke, kjer se med sabo ne strinjajo ali pa so drugačnega mnenja, toda gledano v najširšem zgodovinskem okvirju lahko postavimo zgornjo trditev.
 29. IVAN JAN, v: Nova revija, leto 1990, št. 96-99, str. 897. Tu I. Jan zavestno zavaja bralca. Škof Rožman ni Nikoli obsojal partizane in narodno osvobodilni boj, temveč je ves čas opozarjal le na nevarnosti, ki jih je videl v komunizmu in njihovem nasilnem ravnanju do tistih, ki se niso strinjali z njimi.
 30. SPOMENKA HRIBAR, "Druga stran medalje – Taktična rehabilitacija", v: Delo, 7. 3. 1998, str. 29.
 31. SPOMENKA HRIBAR, "Druga stran medalje – Rehabilitacija škofa Rožmana bi bila nacionalna sramota", v: Delo, 21. 3. 1998, str. 33-34.
 32. JANKO PLETERSKI, "Pustiti človeka v zgodovini", v: Delo: 11. 1. 1997, str. 35.
 33. RANKA IVELJA, "Škofove muke po Drobniču", v: Dnevnik, 18. 1. 1997, str. 17. Članek je nastal po odločitvi senata, da zavrne zahtevo generalnega tožilca dr. Antona Drobniča po rehabilitaciji škofa Rožmana. Senat je v obrazložitvi izenačil narodnoosvobodilni boj z komunisti ter "podučil", da je bila NOB za Slovenijo nujno potrebna za preživetje.
 34. ANTON DROBNIČ, "Škof dr. Gregorij Rožman in revolucija", v: Naša Luč, november 2000, št. 9, str. 13.
 35. Tudi v pisnih bralcev je prisotna enaka "razdelitev", le da se tu pogledi na škofa Rožmana in čas med in po vojni še bolj zaostrijo, oz. sta ti dve skupini še bolj jasno ločeni.
 36. Tudi avtorji znotraj iste miselne skupine; ta nejasnost in neprečičnost sta še veliko močnejše prisotni med avtorji prve skupine.
 37. V tej spomenici, ki naj bi jo škof Rožman poslal italijanski oblasti v Ljubljani, predlagal ustanovitev oboroženih varnostnih straž pod slovenskim poveljem, ki naj bi se borile proti prevratnikom, ker naj bi domače prebivalstvo bolje poznalo teren kot Italijani.
 38. Sporne spomenice niso našli v italijanskih arhivih, temveč le njen nemški prevod v ameriških arhivih. V njej ni škof Rožman nikjer omenjen.